

EL MUNICIPI A CATALUNYA, DES DELS SEUS ORÍGENS MEDIEVALS FINS A LES REVOLUCIONS LIBERALS

Antoni Passola Tejedor
Universitat de Lleida

Resum

Aquest article fa una síntesi històrica de la institució municipal catalana des dels seus orígens al segle XIII tot tenint en compte prèviament els seus precedents. Continua amb el municipi borbònic introduït per la Nova Planta de la Reial Audiència de Catalunya el 1716 (arran de la victòria filipista en la Guerra de Successió a la Corona espanyola) i arriba fins al segle XIX, amb les revolucions liberals i els seus efectes també en l'ordre jurídic-institucional. S'examinen la composició i l'organització del municipi en cada període històric, amb les seves peculiaritats.

Paraules clau: municipi, universitat, foralitat, jurats, cònsols, paers, prohoms, mans, consells, regidors, alcalde, ajuntament.

EL MUNICIPIO EN CATALUÑA, DESDE LOS ORÍGENES MEDIEVALES HASTA LAS REVOLUCIONES LIBERALES

Resumen

Este artículo hace una síntesis histórica de la institución municipal catalana desde sus orígenes en el siglo XIII teniendo en cuenta previamente sus precedentes. Continúa con el municipio borbónico introducido por la Nueva Planta de la Real Audiencia de Cataluña en 1716 (a raíz de la victoria felipista en la Guerra de Sucesión a la Corona española) y llega hasta el siglo XIX, con las revoluciones liberales y sus efectos también en el orden jurídico-institucional. Se examinan la composición y organización del municipio en cada período histórico, con sus peculiaridades.

Palabras clave: municipio, universidad, foralidad, jurados, cónsules, *paers*, prohombres, manos, consejos, concejales, alcalde, ayuntamiento.

LA MUNICIPALITÉ EN CATALOGNE, DEPUIS SES ORIGINES MÉDIEVALES JUSQU' AUX RÉVOLUTIONS LIBÉRALES

Résumé

Cet article fait une synthèse historique de l'institution municipale catalane depuis ses origines au XIIIe siècle en tenant compte de ses précédents. Il passe par la municipalité bourbonienne introduite à cause de Nouveau Plan de la Cour Royale de Catalogne en 1716 (à la suite de la victoire philippienne dans la Guerre de Succession d'Espagne) et arrive jusqu'au XIXe siècle, avec les révolutions libérales et leurs effets sur l'ordre juridico-institutionnel. Sa composition et son organisation à chaque période historique, avec ses particularités, sont examinées.

Mots-clés: municipalité, université, *foralitat*, jurys, consuls, *paers*, *prohoms*, *mans*, conseils, conseillers, maire, conseil municipal.

THE MUNICIPALITY IN CATALONIA, FROM ITS MEDIEVAL ORIGINS TO LIBERAL REVOLUTIONS

Summary

This article makes an historical synthesis of the Catalan municipal institution from its origins in the 13th century taking into account its precedents. It continues with the Bourbon municipality introduced following the New Plan of the Royal Court of Catalonia in 1716 (following the Philipian victory in the War of Succession to the Spanish Crown) and reaches up to the 19th century, with the liberal revolutions and their effects also on the legal-institutional order. Its composition and organization in each historical period, with its peculiarities, are examined.

Keywords: municipality, university, *foralitat*, *jurats*, consuls, *paers*, *prohoms*, *mans*, councils, councillors, mayor, city council.

1. INTRODUCCIÓ

En la història de les institucions, la dialèctica entre l'home i les estructures és un fet fonamental. Són els homes els qui creen les institucions, les adapten als seus interessos i els donen vida. En el cas de les institucions de govern, aquesta adaptació es fa a la mida de les forces, les ambicions i els desitjos dels diversos grups socials, sobretot els dominants. Ara bé, aquests grups socials són fruit del temps i de les condicions imperants en els diversos espais geogràfics i evolucionen al mateix ritme que les conjuntures. Les institucions, però, són creades per a romandre, per a contribuir a l'estabilitat d'unes formes de govern i consolidar així la posició de força del grups dominants que les van erigir. Amb el pas del temps, les realitats econòmiques, socials i polítiques canvien i els desajustos s'accentuen.

Una elit social renovada, enfrontada a noves problemàtiques i amb noves necessitats i estratègies, ha de fer servir les estructures dissenyades per a altres temps ja passats, amb altres problemes, amb altres concepcions. Progressivament, la tensió entre els canvis socials i les estructures de govern es va fent més palesa i la readaptació de la institució s'acaba imposant. Tot seguit el procés es tornarà a posar en moviment... fins que arribi el moment en què ja no siguin possibles més readaptacions. Aleshores, una nova estructura succeirà l'antiga i una etapa haurà conclòs.

Abans de res, hem d'advertir que ens trobem amb un encàrrec d'exposició que obliga a una gran síntesi: abraça gairebé deu segles de transformacions, amb molts aspectes involucrats, moltes discussions i debats que caldria desenvolupar però que el marge d'espai atorgat obliga a deixar per a una altra ocasió.

S'imposa, doncs, una exposició continguda que se centrarà en algunes de les qüestions més fonamentals. En les pàgines següents distingirem els tres models principals: en primer lloc, el foral, imperant des del segle XI fins als inicis del XVIII; el seguirà el de la Nova Planta borbònica, circumscrit bàsicament al segle XVIII, i finalitzarem amb el municipi liberal, que s'imposa en la primera meitat del XIX.

En tots tres models centrarem l'atenció tant en les formes i l'evolució de l'estructura dels governs municipals, com en la representativitat, composició social i identificació del grup hegemònic, en gran manera determinat per la forma d'elecció dels components del govern local. A més, també ens fixarem en el grau d'autonomia o de supeditació respecte al poder del sobirà o de l'estat. Esperem que aquest repàs a vol d'ocell pugui satisfer la curiositat del lector.

2. EL MUNICIPI «FORAL»¹

2.1. L'ESTRUCTURA JURÍDICA

Comencem per l'origen del model organitzatiu municipal foral català, que es dissenyarà entre els segles XI i XIII i que, un cop consolidat, perdurará fins a principis del XVIII. En aquesta qüestió dels orígens medievals, el principal referent continua sent Josep Maria Font i Rius, l'obra del qual va posar, cap a mitjan segle XX, els fonaments per a una multitud d'estudis posteriors centrats ja en poblacions més concretes, impossibles d'enumerar aquí exhaustivament.²

Font va establir les etapes de l'evolució del municipi català medieval, amb una influència clara dels models mediterranis, principalment els francesos i els italians. Avisava prèviament, però, de certs elements que cal tenir en compte en la panoràmica de la formació del municipi català medieval. En primer lloc, la gran diversitat que mostren els exemples concrets, tant pel que fa a les formes com a la cronologia, arran de l'atomització característica del sistema feudal, de la seva organització jurídica a través dels privilegis (perseguint la diferenciació i la legitimació de la desigualtat), i de la diversitat d'entorns econòmics, socials i jurisdiccionals. Amb tot, aquest primer fet no pot impedir l'intent de dibuixar, encara que sigui a grans traços, les línies principals de l'evolució general.

En segon lloc, el fet que el seguiment jurídic dels canvis administratius que podem fer en la documentació normalment confirma o consolida uns costums i usos anteriors i que, per tant, els canvis reals s'havien donat amb anterioritat a la data del privilegi. I, en tercer lloc, el fet que les diferències evidents de cronologia naixien, principalment, de la categoria o importància de la localitat, així com de la jurisdicció de la qual depenien. La regla general era que les ciutats que obrien el camí en l'evolució eren les més principals i les que es trobaven sota jurisdicció reial, atès que senyors i entitats eclesiàstiques eren més renitents a atorgar autonomia jurídica a les seves localitats.

1. Som conscients que el Principat de Catalunya no va tenir furs, però en la tradició historiogràfica l'adjectiu *foral* ja és prou consolidat (per exemple, per Joan Reglà o Jaume Vicens Vives) en referència al model que es va perllongar fins al Decret de Nova Planta (1716).

2. Els textos de referència de Josep M. Font i Rius són «Orígenes del régimen municipal de Cataluña», *Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid), núm. 16 (1945), i «Orígenes del régimen municipal de Cataluña (conclusión)», *Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid), núm. 17 (1946). També és interessant el seu treball «Las instituciones administrativas y judiciales de las ciudades en la España medieval», *Anales de la Universidad de Valencia*, vol. 26, núm. 3 (1952), p. 91-118. Entre els estudis deutors de les aportacions de Font i Rius podem destacar, tanmateix, uns pocs exemples, com ara els de Carme Batlle per a la Barcelona del segle XV o per als orígens de la Seu d'Urgell, els de Santiago i Jaume Sobrequés i Christian Guilleré per a Girona, el meu mateix sobre Lleida, els de Max Turull per a Cervera, els d'Eduard Juncosa per a Tarragona o els de Josep Serrano Daura per a les poblacions senyoriales de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta.

Partint d'aquestes premisses prèvies i prenent les principals ciutats reials com a referents, podem assenyalar l'evolució formal dels organismes municipals català en quatre etapes:

a) *Primera etapa*: la de formació d'un *municipi rudimentari*, el reflex del qual en la documentació s'allarga en els casos més importants fins a mitjan segle XII. Aquest municipi rudimentari estava conformat per assemblees obertes a tots els veïns caps de casa de la localitat i presidides pel representant del poder feudal dominant a la vila (veguer —antic *vicarius comitis*— o batlle —antic *bailius*— en cas de ser població reial) per a tractar afers generals.

b) *Segona etapa*: centrada en la segona meitat del segle XII i la primera del XIII, és quan sorgeix l'*embrió d'un municipi organitzat* en forma de *conjuratio*, *confratria* o consolat, seguint possiblement influències de les experiències comunals italianes i franceses. Les seves funcions eren principalment la defensa de la població i dels seus privilegis i la gestió dels béns comuns. Al seu capdavant hi havia els cònsols (normalment, quatre o més).

c) *Tercera etapa*: la de *consolidació del model municipal foral*, que té lloc sobretot en la segona meitat del segle XIII. És quan s'estableix el model bàsic a partir de tres elements principals que perduraran fins a la Nova Planta borbònica: una magistratura col·legiada de dos, quatre, sis o més magistrats (amb diferents noms —cònsols, jurats, paers, consellers—, però idèntica institució), un consell assessor d'aquests reduït (entre vuit i trenta membres) i una assemblea de tots els veïns com a continuïtat del consell general de l'etapa anterior, en tots els casos presidida pel veguer o el batlle. Es tracta ja d'una estructuració tripartida més completa i general, amb funcions de govern i administració dels interessos públics, a la qual auxiliarà una burocràcia creixent.

d) *Quarta etapa*: la de l'*expansió d'aquest model a poblacions secundàries i districtes rurals*. Transcorre a partir del segle XIV i arriba fins a les portes del XVIII. En nom de l'eficàcia i davant les dificultats de reunir l'ampli consell obert anterior, el consell general es restringirà a un nombre ampli de membres que, adequant-se a les dimensions de la població, podia arribar a cent o més (així, el Consell de Cent barceloní va arribar a sumar cent vint-i-vuit representants, mentre que a Lleida el Consell General era de cinquanta).

Aquesta estructura bàsica tripartida (magistratura, consell assessor reduït i consell general, amb moltes similituds amb les comunes italianes) anirà desenvolupant-se i completant-se per a adaptar-se a les circumstàncies particulars de cada localitat. Com més gran sigui la població, més es desenvoluparà. Es crearan consells específics per a administracions o assumptes concrets, alguns dels quals es consolidaran i se sumaran a l'esquema bàsic (consells o prohomenies de justícia, tresoreria, béns comunals, abastiments, hospital, regs...).

El consell obert a tots els veïns deixa de formar part de l'organigrama en dates anteriors que a Castella i passa a ser veritablement excepcional, sobretot en les poblacions grans, on és només convocat en casos d'extrema gravetat. A més, amb el pas del temps i paral·lelament al creixement urbà, s'introduiran els oficis (síndic, mostassaf, almodiner, notari, agutzil...) i organismes necessaris per a atendre les competències jurídiques que anirà acumulant el municipi.

Aquestes competències, a finals de l'edat mitjana, són bàsicament la capacitat normativa i de reglamentació, la defensa de la pau i l'ordre —inclús en l'àmbit militar—, l'administració de justícia, l'administració dels propis ingressos amb què es dotarà, l'ordenació de la vida econòmica urbana i el foment d'obres i serveis veïnals que cobreixin les necessitats de la població.³

Aquesta evolució és la resposta als canvis que es donen en les poblacions i en el mateix cercle del poder monàrquic o en l'entorn senyorial. Pel que fa a les poblacions, creixen demogràficament i econòmica —augment aturat per la pesta negra, però re-près posteriorment— i, en conseqüència, amplien les seves necessitats.

D'aquesta manera, el món feudal que les envolta assisteix al desenvolupament d'una nova economia comercial urbana que atorga a les poblacions importants una capacitat de pressió sobre els poders establerts, que alhora els permet reclamar més autonomia.

Pel que fa a la Corona, malgrat les seves limitacions financeres, intenta expandir el seu poder sobirà i centralitzador partint de la reivindicació del dret romà. L'expansió i consolidació d'un ampli espai jurisdiccional regi homogeni afavorirà la seguretat i estabilitat dels negocis urbans, mentre que l'enfortiment del poder reial contribuirà a la preservació de les prerrogatives baronials pels propis interessos de la Corona d'assegurar la seva base social senyorial de suport.

S'estableix, per tant, un joc d'equilibris entre els interessos dels tres poders implicats —real, senyorial i municipal—, en què les aliances seran variables però a la llarga acabaran consolidant l'autoritat reial per sobre de la resta.

El dret comú es troba al centre del procés: va ser l'instrument que va ajudar a consolidar aquesta evolució. El municipi quedava dotat amb el reconeixement de la pròpia personalitat jurídica (constitució *Atorgam encara*, 1283), amb una estructura orgànica basada en òrgans executius i consultius, amb un sistema d'elecció, amb fiscalitat pròpia i amb una assumpció progressiva d'atribucions a través dels privilegis reials.

3. La complexitat de les atribucions municipals medievals durant l'època prèvia a la configuració de l'estat modern ha portat que algun autor acabés comparant el municipi amb un estat en miniatura, car s'intentava cobrir localment totes les competències necessàries per al desenvolupament de la vida quotidiana i que el poder monàrquic d'aleshores no tenia encara capacitat d'atendre. Vegeu A. GIMÉNEZ SOLER, *La edad media en la Corona de Aragón*, Barcelona, Labor, 1930, p. 279.

Per part del monarca, els mòbils que van impulsar el desenvolupament del municipi van ser la recerca de suports en el «relatiu» enfrontament contra els poders feudals (que en alguns casos —el de les famílies més poderoses— podien arribar a qüestionar el poder reial, però que en d'altres —petita i mitjana noblesa— necessitaven l'ajut reial per a consolidar el seu poder) i la utilització dels governs locals com a peça bàsica en la construcció de la xarxa politicoadministrativa de l'embrionari estat català. La consolidació del poder municipal ateny el seu punt més alt al segle xv, quan algunes poblacions arriben a poder intervenir en la designació de l'oficial jurisdiccional del seu àmbit (o inclús a erosionar les seves competències en l'àmbit municipal), i se segellarà estabilitzant i pacificant el poder municipal amb la política ferrandina d'expansió del règim insaculatori com a mètode electiu del grup dirigent urbà. En el cas de les poblacions de senyoriu, els interessos del senyor anaven una mica més a remolc de les reformes esdevingudes en les urbs de patrimoni reial.⁴

2.2. LA COMPOSICIÓ SOCIAL DE L'ELIT DIRIGENT

Però quina era la representativitat d'aquest municipi? Per a respondre, ens hem d'endinsar en la composició social dels organismes municipals.

No hem d'oblidar, però, que estem en un món feudal, on la desigualtat no sols és la norma, sinó que es reivindica. Cada u té els seus drets per a formar part d'una comunitat o de tal o tal altre col·lectiu (estament, família, veïnatge, ofici, confraria, religió...). A més, el pensament dominant propagat per la religió defensa (des de temps de sant Agustí) la repartició de funcions entre el col·lectiu humà, encarregant als uns de vetllar per la salvació de l'ànima, als altres la defensa i l'exercici del poder, i a la resta la producció dels béns i aliments necessaris per al manteniment de tots.

El primer que cal destacar és el paper principal dels *probi homines* (prohoms diferenciats del *populus*), és a dir, personalitats destacades a la localitat sobretot per la seva categoria social i econòmica, variable i contextualitzada en cada poblament.⁵ Ells són els que ocupen les magistratures (amb el nom de *conseller*, *jurat* o *paer*, segons les localitats) i gran part dels consells en les primeres etapes de la construcció de l'organigrama municipal.

4. Flocel SABATÉ i CURULL, «Municipio y monarquía en la Cataluña bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 13 (2000-2002), p. 255-282. Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *Oligarquia i poder a la Lleida dels Austriats*, Lleida, Pagès, 1997, p. 30-149; Antoni PASSOLA i TEJEDOR, «Insaculación e intervención monárquica», a Antoni PASSOLA i TEJEDOR, *La historiografía sobre el municipio en la España moderna*, Lleida, Edicions i Publicacions de la Universitat de Lleida, 1997, p. 93-118 (Espai/Temps; 30).

5. Alguns cops la documentació fa referència a «sapientes», tal com diu Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX): Batllia de Miravet, comandes d'Horta, d'Ascó i de Vilalba; i baronies de Flix i d'Entença*, vol. II, Lleida, Fundació Noguera, 2000, p. 1022-1024.

Aquesta minoria tendirà sovint a l'empatricament, a la monopolització, a l'apropiació i l'abús de poder, per la qual cosa sorgiran tensions i revoltes per part dels exclosos del govern per a poder-los controlar d'alguna manera. En el context previ a la crisi del segle XIV, la jerarquia social s'ha diversificat i s'ha anat identificant cada cop més amb una estratificació social en *mans*, dividida segons criteris econòmics i professionals adaptats a la realitat de cada indret.

Així, la *mà major* integra, en un principi, els principals ciutadans o ciutadans honrats, a vegades junt amb els comerciants; la *mà mitjana* inclou els mercaders i «artistes», és a dir, els professionals de les arts no mecàniques, com ara notaris, apotecaris, cirurgians...; i la *mà menor* engloba l'ampli espectre dels artesans i pagesos restants. Dones, nobles, clergues i gent sense propietats queden completament al marge de l'administració municipal. Les tensions creixeran i derivaran sovint en revoltes que es multiplicaran arran de la crisi del segle XIV. No en va, les ciutats, aleshores, són el bressol d'una nova economia que comença a emergir però que passa per una conjuntura adversa en la qual hi ha una competència més gran pels recursos que alimenta el descontentament i els enfrontaments.

Les tensions socials, que a vegades esclaten en revoltes, promocionaran la presència, com a antídote de l'empatricament, de les mans mitjana i menor dins de l'organigrama municipal i cada cop en llocs més enlairats, sense posar en perill, però, el domini darrer dels sectors socials dominants identificats amb la *mà major*.

Els monarques, segons les conjuntures i les seves relacions particulars amb cada patriciat local (no és el mateix Barcelona que Camprodon o Agramunt), van atendre amb més o menys mesura les pretensions dels revoltats. Però, a la llarga, el seu interès tant per mantenir l'ordre a les poblacions com per assegurar els ingressos que l'economia urbana aportava a la Corona, i també per controlar millor el paper d'aquelles en la cada cop més establerta xarxa d'administració protoestatal, anirà assegurant i consolidant una presència cada vegada més significativa de les tres mans, fins a arribar a establir la paritat entre elles.

L'evolució es posa de manifest amb la presència progressiva de la *mà menor* en els distints àmbits de govern. Lleida, en aquest procés, és un bon exemple. Primer se li donarà cabuda en el Consell General (1360), després es fixarà el nombre de representants per a garantir aquesta presència (1386), a continuació començarà el seu enlairament dins l'organigrama. Els passos d'accés i establiment d'un nombre fix de llocs reservats a la *mà menor* es repetiran en els consells específics i en el consell assessor, i aquesta acabarà, finalment, també arribant a la magistratura que corona l'estructura i obtindrà un lloc entre els paers (1509). El mateix també passarà amb determinats oficis municipals.⁶

6. Antoni PASSOLA I TEJEDOR, *Oligarquia i poder a la Lleida dels Àustria*, p. 38-44.

Amb tot, la tendència a la patrimonialització del poder serà una constant i sempre afavorirà el patriciat identificat dins la mà major. Tres seran les claus del sistema que permetran que aquest grup acapari el poder. La primera serà el predomini —si no la monopolització— en els càrrecs i oficis clau del municipi: magistratura, síndics (que són els que vetllen pel compliment de les normes), control de la tresoreria, etc. La segona serà el control de les eleccions o bé a través de la cooptació, o bé a través d'eleccions per districtes o parròquies. I, finalment, la tercera clau que els permetrà dominar els ressorts del poder serà el manteniment d'una representació sobredimensionada respecte a la demografia de la població, de manera que la mà major, que pot arribar a ser un 5 % dels veïns, obtingui la mateixa representació que la mà menor, que abraça entorn del 85 % del veïnatge.⁷

Serà la patrimonialització del govern local en benefici de membres del grup hegemònic el que causarà la major part de les intervencions per a intentar calmar tensions i posar ordre en l'administració de les poblacions. I, al final, la peça clau de l'entramat serà el mètode d'elecció. La introducció del mètode insaculatori serà la principal intervenció que acabarà definint els darrers segles del municipi foral i podríem dir que és la darrera peça que corona el model.

Les primeres aplicacions destacables del sistema de «sac e sort» daten de mitjan segle xv, sota Alfons el Magnànim, però es multipliquen sota Ferran II en les dues dècades a cavall dels segles xv i xvi (sobretot entre els anys 1498 i 1501). A partir del seu regnat, la concessió d'aquest règim electiu serà un degoteig constant que s'estendrà per les poblacions catalanes fins a les portes del segle xviii.⁸

Amb els privilegis que instauren aquest *regimen sortis* es recullen gairebé tots els elements de provatura que s'havien anat experimentant en el municipi per a cercar de trobar la manera de reduir les tensions internes a les poblacions. A més, acostumen també a incorporar les novetats que els canvis socials derivats de la crisi baixmedieval imposen.

És el cas de la incorporació de la petita noblesa, fins aleshores exclosa i que, en molts casos, implicava en realitat antics ciutadans honrats que a redós de la crisi havien canviat els negocis pels ingressos rendistes i un estil de vida proper al senyorial. D'aquesta manera, el text del document normalment assenyala més acuradament els

7. Les eleccions per parròquies afavorien els poderosos enfront d'eleccions corporatives o entre cosos socials o professionals, car, en deixar oberta socialment l'elecció dins cadascuna de les circumscripcions geogràfiques, els membres de l'elit gaudien de més possibilitats de resultar elegits perquè socialment eren considerats els més ben preparats per al govern, sense tenir en compte la seva representativitat minoritària i el biaix ideològic dels interessos que defensarien.

8. Cal destacar que la política ferrandina d'expansió de la insaculació als municipis coincideix (amb un lleuger retard) amb la generalització per la seva esposa Isabel I de la figura del corregidor en els municipis castellans, també amb la finalitat expressa d'intentar pacificar i posar ordre en uns municipis que en el seu cas s'havien aristocratitzat expulsant tota representació popular.

àmbits de competències de cadascú, la duració dels càrrecs, les incompatibilitats que es poden donar, l'adscripció de càrrecs i oficis a cada mà, i, en les principals poblacions, la manera d'elegir-los.

Les eleccions seran anuals i ja no seran per cooptació directa, causa principal dels enfrontaments. Ara es farà un sorteig entre un nombre tancat de candidats vitalicis distribuïts en bosses, una per cada càrrec i ofici que s'ha de cobrir i ja repartides per mans. Les tensions ja no es reproduiran cada any en el període d'elecció, sinó que es reduiran al moment d'entrar a formar part els candidats vitalicis: ja no seran per a cada un dels llocs de l'administració municipal, sinó sols per a cobrir les vacants produïdes, que seran en un nombre molt menor. Un cop algú entra en la llista, ja té el reconeixement social assegurat per a pertànyer a aquella bossa i la seguretat que en algun moment serà elegit per sort o «voluntat divina» per a exercir aquell càrrec.

I, malgrat tot, la tendència a la patrimonialització no desapareixerà. A finals del segle XVI s'assisteix a un tancament de l'oligarquia. S'enduriran les condicions per a formar part de cada bossa, especialment la de mercaders, que era la via més normal per a l'enlairament social, mirant fins i tot el que havien fet els avantpassats dels aspirants. I cap a finals del segle XVII també s'apreciarà una tendència a la centralització i l'oligarquització del poder local; així, la representació en les diverses comissions assessores disminuirà perquè el poder es concentrarà en uns pocs que seran omnipresents en tots els organismes locals i perquè la mà major acapararà oficis que fins aleshores estaven reservats a altres mans. D'alguna manera, estaven fixant clarament aquella tendència que pocs anys després imposaria el règim borbònic de manera extrema i contundent.⁹

2.3. MUNICIPI I CORONA

I què podem dir de l'encaix del municipi dins l'entramat del poder monàrquic? Aquest és un tema que ha centrat una bona part del debat historiogràfic sovint a remolc de posicionaments ideològics més dels segles contemporanis que no pas dels de l'època. Tot i el seu interès, una exposició com la present, que ens obliga a ser breus, no ens permet entrar-hi a fons, per bé que no podem deixar-la al marge. N'apuntarem les idees principals.

El municipi sempre va formar part de l'estructura administrativa d'ens més amplis, tant senyorials com reials, i per això estava sotmès a la voluntat dels qui detenien

9. És relativament recent l'anàlisi de la representativitat municipal a inicis del segle XVIII. Cfr. Joaquim VERDE, *Participació i representació polítiques a la Catalunya dels inicis del segle XVIII: universitats locals, Cort General i Diputació del General*, tesi doctoral dirigida per Joaquim Albareda, Universitat Pompeu Fabra, 2021.

el senyoriu. La presència de veguers i batlles presidint les reunions locals en els primers estadis de la formació del model municipal, així ho posa de manifest.

Tanmateix, l'evolució d'aquest model també és conseqüència de l'equilibri entre poders. En el cas de les ciutats reials (normalment, les principals ho eren), el joc d'equilibris era a tres bandes: Corona, poder senyorial i poder urbà. Aquest equilibri era canviant i, mentre la conjuntura fou favorable, tots tres podien ajuntar forces per a un mateix objectiu. És el cas paradigmàtic del regnat de Jaume I. Un temps en què la monarquia afavorí les demandes urbanes i reforçà el poder de les oligarquies dotant-les d'una àmplia autonomia (fins i tot, en les principals ciutats, alliberant-les del control —distant— del veguer) i assegurant, de passada, la sobirania reial.

Però en moments de crisi, la lluita pels recursos minvants feia sorgir tensions. La monarquia perseverava en una tendència estesa per tota l'Europa del moment cap al reforçament de l'autoritat reial. El dret comú era un dels principals suports i tant afavoria la reivindicació reial de ser la font suprema de poder i de creació de lleis, com defensava i donava seguretat a la nova economia urbana dins el paisatge de l'economia feudal. Per tant, tots dos elements podien convergir en interessos comuns. Tanmateix, perquè aquesta conjunció de forces es produís, havien de garantir-sel'ajut mutu. I el monarca, en el seu pols contra els poders feudals, renitents a renunciar a part de la seva autoritat, necessitava tant els recursos que les seves ciutats li proporcionaven com la garantia d'una pau als seus territoris per a no dispersar les seves forces. Per això, quan les tensions locals afloraven, la monarquia intervenia buscant pacificar i evitar que els enfrontaments es reproduïssin.

D'aquesta manera, a la llarga la Corona permeté la continuïtat de l'hegemonia del patriciat a les ciutats, per bé que retallés l'ample marge de moviments que aquella havia disposat per a la institució local i que era el que creava conflictes. El preu havia estat posar-li el lleuger contrapès de l'atenuació de la seva preponderància social admetent altres grups socials en l'organigrama municipal i definint, cada vegada amb més precisió, les parcel·les de poder de cada un. Les intervencions reials en cap moment van afectar tot el patriciat (ni tampoc tota la noblesa), sinó només el nucli concret que es negava a renunciar a la patrimonialització abusiva del poder. I tampoc no van alterar o disminuir l'autonomia de les ciutats, sinó que, sovint responent a les peticions d'aquestes, van mirar de mantenir-la reformant la distribució del poder en les viles. Això sí, guanyant de passada suports i establint millor l'autoritat de la monarquia.

El cas de la insaculació és paradigmàtic, al meu entendre. La historiografia romànica va arribar a titllar-la de veritable cop d'estat per haver estat imposada en contra de la voluntat del patriciat barceloní. Tanmateix, aquesta intervenció s'havia d'emmarcar en una panoràmica més àmplia que no pas l'estricta barcelonina, que és el que va fer Jaume Vicens Vives. Vives va exposar, en primer lloc, el descrèdit general estès arreu del Principat del sistema de cooptació imperant; en segon lloc, la tradició preexistent del nou sistema, negant la «invenció» ferrandina per simple voluntat

autoritària; en tercer lloc, la bondat del sistema, a partir del fet que bastantes ciutats havien demanat per a elles justament aquest mètode d'elecció; en quart lloc, el fet que la reserva del monarca a revisar les bosses (que no és ben bé el «control» de què se l'acusava) era una mesura temporal que només perduraria durant el seu regnat i que a la seva mort desapareixeria; i, en cinquè lloc, que, en el cas del Consell de Cent, en lloc de marginar el partit més renuent, va resultar més afavorit aquell que en principi li donava suport.

Certament, després de la Guerra de Segadors la monarquia va exercir el seu control sobre les insaculacions del Consell de Cent i de la Diputació el General..., però s'ha de reconèixer que va estar limitada a aquestes dues úniques institucions en tot el Principat pel fet que eren les que havien liderat l'enfrontament amb la Corona, una reacció molt més moderada que la que exerciria Felip V a conseqüència de la Guerra de Successió posterior.¹⁰

3. EL MUNICIPI BORBÒNIC

La llarga vida que havia tingut el model municipal foral acabà en finalitzar la Guerra de Successió. El substituiria un nou disseny municipal sorgit de la Nova Planta decretada a partir del 16 de gener de 1716 i completada amb un reglament del juliol del 1717 i una reial cèdula instructora de l'octubre del 1718.¹¹

El nou disseny municipal importava de Castella un model heretat de les transformacions radicals que experimentà a partir de mitjan segle XIV (i que començà per Andalusia) arran de les mesures centralitzadores, que foren principalment l'establiment de la figura del corregidor (supervisor reial), cada cop més estesa (i generalitzada per Isabel la Catòlica), i la substitució del consell obert pel «regimiento» d'un nombre tancat de regidors (12, 24 o 36, excepcionalment) que, amb el beneplàcit reial, assumien la representació de la població de forma vitalícia i/o perpètua i que nomenarien els oficials de la ciutat. La reunió de regiment i oficis rebria el nom d'«ayuntamiento». D'aquesta manera, acabaria imprimint-se a Castella la fisonomia d'un municipi aristocràtic i oligàrquic sotmès a la voluntat reial.¹²

10. Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona (1479-1516)*, vol. II, Barcelona, Tipografia Emporium, 1937, p. 277-299. Vegeu, també, Antoni PASSOLA, *La historiografia sobre el municipi en la España moderna*, p. 93-118.

11. Podeu ampliar la informació sobre aquest nou municipi català del segle XVIII a Josep Maria TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, Barcelona, Curial, 1983, cap. 3, o al resum d'Antoni PASSOLA «Guerra de Successió, Nova Planta i municipi a la Catalunya del segle XVIII», a Josep SERRANO DAURA (coord.), *Jornades Internacionals d'Estudi. El municipi al segle XVIII. El cas d'Arnes (Terra Alta)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 2018, p. 143-191 (Ramon Berenguer IV; 25).

12. Josep Maria FONT I RIUS, «Las instituciones administrativas y judiciales de las ciudades en la

La Nova Planta s'imposà com a principi ideològic. Es feu des del nucli de poder de decisió de la monarquia, malgrat el parer contrari de molts fidels filipistes de la Corona d'Aragó.¹³ Perseguia dos principis fonamentals: sobirania i control del territori. Pel que fa al primer, la sobirania, s'assegurà que el monarca fos l'única font de creació del dret a partir d'aleshores. Seguint criteris racionalitzadors concordes amb la nova visió de la monarquia, el disseny del nou organigrama del poder dibuixà una estructura vertical molt més simple, que a Catalunya tenia al capdamunt de la cadena de comandament (tant civil com militar) la figura del capità general, assessorat en matèria judicial i política per l'Audiència, els quals conjuntament formaven el Reial Acord. S'impulsà una nova fiscalitat (el cadastre) i es buscà també una uniformització cultural promovent una política de castellanització.

Pel que fa al segon principi que s'havia d'imposar, el del control del territori, i a fi que les decisions del nou règim es transmetessin adequadament a tots els racons del Principat, es va establir una nova estructura de poder territorial a partir d'una nova divisió: els corregiments (dotze, en total). Al capdavant d'aquests hi hauria els corregidors i els seus oficials, els alcaldes majors. Aquests càrrecs heretaven les funcions dels antics veguers i sotsveguers pel que fa a la governació del país i l'administració de la justícia, i presidirien fins i tot les reunions municipals, cosa que visualitzaria la submissió de tot poder a la voluntat reial.¹⁴

D'aquesta manera es posava fi a la diversitat del model foral fruit del pactisme amb el poder sobirà i s'imposava el model uniforme, burocratitzat i centralitzat sota l'autoritat reial, importat de terres castellanes.

El canvi era dràstic. El municipi quedava totalment integrat en l'estructura del govern de la monarquia i es convertia en una baula més de la cadena de transmissió del poder reial, del qual depenia i al qual ajudava com a via d'implantació del seu poder i com a mecanisme de control del territori. Els interessos principals que hauria de defensar, per damunt dels de la població, serien els de la monarquia. La representativitat de la institució local trencava els seus lligams amb el territori per a posar-se prioritàriament al servei del centralisme de la Corona.

Enfront de la relativa representativitat social del municipi foral, el nou model reduiria el nucli del poder municipal a uns pocs regidors designats per la Reial Au-

España medieval», p. 102-103.

13. Les decisions van ser preses en el cercle més proper al monarca, escoltant, però no seguint, les consideracions que havia fet el consell competent en matèria de justícia i govern. Josep Maria GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya*, Madrid, Marcial Pons, 1997, p. 704-707. De fet, l'oposició dins les mateixes files dels catalans filipistes va ser múltiple: J. ARRIETA ALBERDI, «Catalunya entre els segles XVII i XVIII. Reflexions sobre un canvi», *Revista de Dret Històric Català* (Societat Catalana d'Estudis Jurídics), vol. 7 (2007), p. 87-111.

14. Normalment hi havia dos alcaldes majors que, per a millorar el control del territori, es destinaven l'un a la capital corregimental i l'altre a la segona ciutat més important del corregiment.

diència i seleccionats (durant la primera etapa) entre l'elit addicta al monarca més selecta. En el cas de les capitals corregimentals, serien vuit regidors (amb l'excepció de Barcelona, on serien vint-i-quatre) escollits en principi de manera vitalícia. Ni tan sols era preceptiu ser veí o natural de la població en què s'exerciria el càrrec, de manera que sovint aquest va ser el premi amb el qual es coronava una carrera de serveis a la monarquia.

En la resta de les poblacions, el nombre d'individus variaria segons les dimensions demogràfiques de la localitat, entre dos i set regidors, els quals servirien durant un any. Això era una feina ingent per a la Reial Audiència, que cada anualitat hauria de renovar els prop de mil set-cents ajuntaments existents, raó per la qual ràpidament es va substituir per una cooptació exercida pels regidors sortints.¹⁵

Davant l'autonomia local foral, el nou municipi seria controlat per figures com el corregidor o el batlle, funcionaris designats per l'administració reial i, en la major part dels casos (i més els corregidors que no pas els batlles), desvinculats del territori en què exercien. Ells presidirien i posseirien el poder polític i econòmic de l'organisme municipal, a més d'exercir la governació del territori i d'administrar la justícia en nom del rei.

En lloc de les àmplies atribucions de gestió municipal del model anterior, el nou model borbònic reduiria dràsticament les seves competències, que reduiria a afers d'estricta política local i a l'administració de propis i rendes. I, encara així, aquestes romandrien supervisades per la Reial Audiència o per noves figures funcionaries com ara el majordom de propis. Atribucions i organismes que depenien del govern local en el model anterior, com ara el control gremial o la banca local, serien absorbits també per la Reial Audiència.

Com que la imposició de la sobirania règia al cim del poder havia estat un dels objectius primordials de la reforma, prevalia a costa de la bona administració de la cosa pública local. La fidelitat i la submissió es premiaven (sobretot en les dècades posteriors a la guerra) i la jerarquia social es reforçava atorgant preferència als més encimbellats socialment i econòmicament. Així, la supervivència de la societat estamental tardofeudal es consolidava en una centúria clau per a la transformació econòmica cap al capitalisme.

El control econòmic de les hisendes municipals era un dels principals interessos del nou estat borbònic. La figura del majordom de propis tenia la funció de clarificar i posar ordre en una comptabilitat que tradicionalment havia estat caòtica per causa de la dispersió de comptes i compartimentacions administratives existents dins els ens locals. La creació de la Comptadoria General (1760, amb l'intendent al capdavant) va

15. Per al càlcul del nombre d'ajuntaments a la Catalunya del segle XVIII vegeu Jesús BURGUEÑO i F. LASSO DE LA VEGA, *Història del mapa municipal de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Direcció General d'Administració Local, 2002, p. 12 i 191-192.

implicar el control de les hisendes municipals mitjançant la supervisió i fiscalització anual dels pressupostos locals i la justificació de totes les despeses municipals, a més que qualsevol despesa per sobre dels dos-cents rals havia de ser aprovada expressament.

La translació del model castellà a Catalunya portà els ja coneguts problemes que s'arrossegaven en aquelles latituds d'origen.

En el cas de les ciutats corregimentals, el principal problema era la duració vitalícia de l'ofici de regidor. Aquesta facilitava la indolència, si no els abusos o la corrupció. De la mateixa manera, les ciutats subalternes es van trobar amb els mateixos problemes derivats de la cooptació que al final es va imposar en la nominació dels seus regidors, fet que donà peu a la formació, dintre de cada localitat, de grups tancats de poderosos que es rellevaven en el gaudi del càrrec. Però la cosa encara podia empitjorar.

Les necessitats econòmiques de la Corona van portar durant un curt període (1738-1741) a posar en venda tots els oficis municipals del Principat per a intentar augmentar els ingressos de l'Estat. Era una mesura mai vista al territori català i que trencava, a més, amb l'esperit reformador latent que hi havia al darrere del Decret de Nova Planta. Per bé que l'operació va resultar un fracàs a causa de l'escàs nombre d'oficis que es van vendre (tres-cents vint-i-dos, segons Torras i Ribé, entre els mil set-cents municipis que pel cap baix hi havia al Principat; i per això aquella oferta va tenir una durada tan curta), les poblacions on es privatitzà algun ofici —sobretot el de regidor i en poblacions petites i mitjanes— tingueren greus problemes de conflictivitat i endeutament per a recomprar aquell càrrec.¹⁶

Les reformes carolines de la dècada dels anys seixanta del segle XVIII intentaren tímidament corregir la problemàtica general dels municipis oligàrquics, però sense atemptar contra els principis fonamentals que havien inspirat la Nova Planta (dirigisme ferri centralitzat i preservació dels privilegis de les elits locals) i que eren la causa real del descontentament generalitzat. La creació dels oficis de síndic procurador general, primer (el 1760), i de síndic personer i de diputat del comú (ja el 1766, reformes també aplicades a la Corona de Castella), després, fou un remei que es mostrà massa tou per als problemes que havien d'afrontar.

En principi, tal com s'havia fet en el model foral anterior, es recorria a grups socials inferiors (tot el veïnat —masculí— podia participar en l'elecció anual de síndics personers i de diputats del comú, per bé que en un sufragi indirecte) per a exercir una mena de control o contrapès sobre el grup dels regidors. Tanmateix, a la llarga això no

16. Antoni PASSOLA I TEJEDOR, «El municipio catalán del siglo XVIII y el régimen borbónico», a María Ángeles FAYA (coord.), *Las ciudades españolas en la edad moderna: Oligarquías urbanas y gobierno municipal*, Oviedo, KRK, 2014, p. 91-152, esp. p. 125-127. Josep Maria TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, p. 298-316.

va ser suficient, car el que van fer va ser introduir en aquell grup tancat un petit nombre de membres de les classes mitjanes urbanes que, al final, en molts casos s'acabarien integrant en el grup de regidors i acabarien adoptant les mateixes actituds.

A pesar de les reformes, el model estava en crisi. Les elits locals tradicionals van aconseguir diluir la capacitat reformadora de les innovacions i, tot i així, els escassos avenços aconseguits van restar suficient atractiu al govern municipal perquè decaigués el seu interès pel control i el govern de la societat en l'àmbit local. La duració del càrrec de regidor es va fer triennal a les poblacions subalternes, però, de nou, la mesura va haver de ser suspesa davant els conflictes que generava. L'intent de millora de l'Estat havia acabat desincentivant la base social en la qual es fonamentava la monarquia absoluta. Cada cop costava més trobar candidats apropiats als ulls de l'Administració que volguessin responsabilitzar-se de la gestió municipal. El problema arribà fins al punt de plantejar-se, a finals de segle i per a algunes poblacions, la recuperació del sistema insaculatori (desproveït, però, de representativitat) per a solucionar els problemes. La crisi finisecular del municipi borbònic potser contribuiria, d'aquesta manera, a facilitar l'arribada d'una nova era.¹⁷

4. EL MODEL LIBERAL

Després del petit parèntesi del municipi bonapartista —caracteritzat per un fort intervencionisme centralitzador d'arrel francesa—, amb el liberalisme s'imposa un model administratiu que generalitza en tot el territori nacional espanyol les estructures heretades a Catalunya del municipi borbònic d'arrel castellana, introduint, però, el caràcter electiu.

El model aplicat a Catalunya ultrapassa, doncs, les fronteres catalanes i el Principat s'integra plenament en una organització administrativa estatal homògena, a l'ombra del model jacobí resultant de l'experiència centralitzadora i revolucionària a França. Tanmateix, la consolidació d'aquest nou model serà lenta, ja que haurà de superar els parèntesis absolutistes imposats per Ferran VII (1814-1820 i 1823-1833).

Com exposa Concepció de Castro, els legisladors gaditans i, més tard, el govern del Trienni Liberal seguien els ideals de la Revolució Francesa. La llibertat exigia el caràcter representatiu dels ajuntaments i la igualtat davant la llei imposava la uni-

17. A partir del 1780 moltes ciutats que no eren cap de corregiment demanaren, i se'ls atorgà, un nou règim de regidors triennals, atès que cada vegada era més complicat cobrir anualment les places. Tanmateix, els problemes persistiren i, arribada la dècada del 1790, la mateixa Audiència començà a proposar la reintroducció del sistema insaculatori en poblacions on el desgavell no trobés altra solució, cas que es donà en llocs com Banyoles, Figueres, Blanes, Valls o Tàrraga, entre molts altres. Josep Maria TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, p. 357-370, esp. p. 365-367.

format de totes les institucions locals, independentment de la importància, el caràcter o l'herència historicojurídica.

La defensa de la propietat individual comportava la desamortització dels béns municipals. I la necessitat de consolidar els nous ideals liberals requeria una organització racional i eficient de tot el territori, que facilités la implantació del poder centralitzat i les seves reformes revolucionàries.¹⁸

La reordenació uniforme de tot el territori havia de venir amb la nova divisió provincial i el disseny d'una xarxa homogènia de municipis independents i representatius. Per tant, es modificaren els límits municipals, deixaren d'existir els poblements dependents per raó d'antics privilegis i es posà un límit mínim d'habitants per a constituir un municipi. Aquesta decisió reduiria el nombre excessiu d'entitats locals existents prèviament (possiblement, més de vint mil a tot Espanya), a poc més de nou mil a tot l'Estat, cosa que ajudaria en la tasca de gestió i control del territori. A més, es confiava que la participació en el govern local seria un dels principals instruments de propagació i suport de les noves idees liberals.¹⁹

El nou ajuntament liberal recuperà una part de les competències que havia perdut, car l'Estat l'incorporava en la seva estructura i li delegava fortes atribucions, tant administratives com recaptatòries de contribucions generals. Tanmateix, aquestes competències sovint eren vigilades per funcionaris governamentals.²⁰

Quant a l'organització del nou municipi, es mantingué en gran manera l'estructura del municipi borbònic (si bé s'extingiren els càrrecs vitalícis), amb les figures d'alcalde, regidors i procuradors en un nombre fixat segons la demografia de cada població. L'alcalde se situava al capdavant del govern, presidia l'ajuntament i era el

18. Concepción de CASTRO, *La Revolución Liberal y los municipios españoles*, Madrid, Alianza Universidad, 1979, p. 57-120. Concepción de CASTRO i Javier MORENO LUZÓN, «El gobierno de la ciudad», a Francisc BONAMUSA i Joan SERRALLONGA (ed.), *La sociedad urbana en la España contemporánea*, Barcelona, Asociación de Historia Contemporánea, 1984, ponència 4, p. 155-195, esp. p. 157-175.

19. Concepción de CASTRO i Javier MORENO LUZÓN, «El gobierno de la ciudad», p. 159. Segons Pasqual Madoz, el 1842 hi havia a Espanya uns 11.500 municipis; actualment n'hi ha poc més de 8.100, 947 dels quals són catalans. Vegeu *Variaciones de los municipios de España desde 1842*, Madrid, Ministerio de Administraciones Públicas, Secretaría General Técnica, 2008, disponible en línia a: <www.hacienda.gob.es/Documentacion/Publico/SGT/CATALOGO_SEFP/100_Variaciones-INTERNET.pdf> (última consulta: 10 de febrer de 2024).

20. La constitució gaditana esmentava: salubritat, seguretat i ordre públic, administració de cabdals i arbitris, repartiment i recaptació de contribucions, manteniment d'escoles i educació pública, manteniment dels hospitals i altres serveis de beneficència, urbanisme i obres públiques (cura de camins, ponts, presons, béns comunals...), promoció de l'activitat econòmica, capacitat normativa per a fer ordenances municipals (però que havien de ser supervisades per les diputacions provincials i les Corts). Enrique ORDUÑA REBOLLO, *Historia del municipalismo español*, Madrid, Iustel, 2005, p. 139-140. La Constitució de Cadis va ser derogada el 1814 per Ferran VII i es va reprendre el model municipal existent el 1808, però va ser recuperada en gran manera durant el Trienni Liberal (1820-1823).

responsable de l'ordre públic, fins i tot al capdavant de la milícia nacional en determinats períodes, cosa que el convertia en delegat del govern dins el municipi.

Tant ell com els regidors estaven sota la mirada atenta del Govern central a través de la diputació provincial i el governador civil, organisme i càrrec de nova creació. En cas de mala praxi, se'ls podia amonestar, sancionar i fins i tot desposseir del càrrec. En les capitals de província, però, al capdavant del govern hi havia, per sobre de l'alcalde, el governador civil, cap polític representant del poder de l'Estat a la província i jutge que resolvia els recursos electorals als municipis, de manera que era el catalitzador de les rivalitats locals en cas de conflicte.

Partint d'aquest model, després de la mort de Ferran VII el gran canvi es donà en dos temes que protagonitzaren el debat entre els dos principals corrents del liberalisme fins passat l'equinocci del segle. El primer era el pas endavant en l'avenç cap a la centralització per tal de subjectar el poder municipal al central i contribuir així a homogeneïtzar el sistema administratiu del nou Estat liberal. Sobretot això es portaria a terme amb la vigilància i inspecció de les diputacions i del cap polític local. Mentre els progressistes miraven de mantenir una autonomia més àmplia (sempre dins de l'Estat centralitzat), els moderats miraven de retallar-la tendint a un intervencionisme permanent sobre els municipis.

Així, en la Llei municipal del 1840, el cap polític podia arribar fins a dissoldre l'ajuntament i destituir els alcaldes i els tinents. I el 1845 es va distingir entre l'alcalde, considerat «delegat del govern», designat per aquest i el qual monopolitzava les funcions polítiques, i l'ajuntament, elegit popularment i el qual només tindria atorgades funcions administratives.²¹

El segon front de discussió era el de les dimensions del cens electoral en les eleccions municipals: tots els càrrecs serien elegits (de manera indirecta) pels veïns cap de família propietaris de casa oberta, cosa que ja plantejava un llindar mínim per a l'exercici del vot (variable segons el signe més progressista o més conservador del govern de torn) i que predisposava que l'accés al govern municipal recaigués en persones amb cert prestigi i poder econòmic a la població.

D'aquesta manera, s'assegurava l'accés predominant de l'alta burgesia i les classes mitjanes al govern local, compartint-lo, a vegades, amb la noblesa, però no ja com a vassalls.²² De fet, inclús els progressistes, quan governaven, cercaven més el suport de les classes mitjanes que no pas el de les baixes, cosa que feien mirant de retallar el cens d'electors impedit la participació de jornalers i empleats que podien dependre del treball per a altri. No serà fins al Sexenni Revolucionari (1868-1874) que s'im-

21. Enrique ORDUÑA REBOLLO, *Historia del municipalismo español*, p. 151-166.

22. Com diu Concepción de CASTRO, *La Revolución Liberal y los municipios españoles*, p. 73-74: «Eliminados los privilegios estamentales y la perpetuidad de oficio, la clase media local es, pues, la llamada a representar a su propia comunidad».

posarà per primera vegada el sufragi universal masculí, però el 1877 serà retallat de nou restringint el cens a un calculat 5% de la població espanyola.²³

És molt gràfica la relació de les variacions produïdes en els censos entre els anys 1840 i 1845 que Quintí Casals constata a Lleida per categories socioprofessionals segons les diferents legislatures i el color polític de la força que les promulgava:

Quadre 1. Modificacions ideològiques dels censos electorals. Lleida, 1840-1845

Condicció o ofici	1840-1843		1844		1845	
	(Govern progressista)		(Govern conservador)		(Govern conservador)	
	Nombre d'electors	%	Nombre d'electors	%	Nombre d'electors	%
Pagès	797	36,80%	470	46,10%	70	19,00%
Menestral	612	28,30%	214	21,00%	46	12,50%
Comerciant	268	12,40%	105	10,30%	34	9,20%
Professió liberal	177	8,20%	115	11,30%	82	22,30%
Funcionari	113	5,20%	14	1,40%	—	—
Eclesiàstic	93	4,30%	34	3,30%	67	18,20%
Hisendat	90	4,20%	55	5,40%	57	15,50%
Militar retirat	15	0,70%	12	1,20%	12	3,30%
Total	2.165	100%	1.018	100%	368	100%

Font: Quintí Casals Bergés.²⁴

En definitiva, aquest model enquadrat en una democràcia censatària xocarà durant el primer terç de segle amb fortes resistències per part de les oligarquies tradicionals, que s'havien vist desposseïdes d'un control sobre els afers locals que consideraven patrimoni propi i inalienable.

23. Enrique ORDUÑA REBOLLO, *Historia del municipalismo español*, p. 165.

24. Quintí CASALS BERGÉS, «La definició social de l'espai polític sota el liberalisme. La normativa electoral municipal a Lleida a mitjan segle XIX», a *Actes del V Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya: L'estructuració territorial de Catalunya: els eixos cohesionadors de l'espai*, Barcelona, L'Avenç, 2001, p. 491. El quadre ha estat lleugerament reordenat per mi.

La violència esclatarà afavorida per l'ambient caldejat arran de la Guerra del Francès i pel clima radical i democratitzant del Trienni Liberal. Sota el regnat isabelí, el conflicte municipal entre conservadors i progressistes se circumscriu al cens electoral i al grau de centralització i dependència del municipi respecte al poder central.